

A testvériség.

A megváltó eszmék közé tartozik a testvériség eszméje is. Méltó arra, hogy most csak ezzel foglalkozzunk. Miért? Azért, mert nekem úgy tetszik, hogy ez mintegy függőben hagyott kérdése a kereszténységnek. Ki van kapcsolva a munka programjából. Mig a lelki-, a gondolat-, az érzés-, a tett-szabadságban annyit, a mennyit, de előhaladást a multhoz képest mégis csak láttunk; s mig az egyenlőségi eszmékből is sok megvalósult, a törvény legalább elvontan faji és hitbeli egyenlőség dogmáit hirdeti, s ha egészen megvalósulva — sajnos! nincsen is, de legalább állandóan felszinen tartatik: addig a testvériség keresztényi elve, extasisba ejtő gondolata, ha olykor egyes forrongóbb kedély hangulatában meg is ragadta az ember szívét, s magasra emelte az öntudatot, vagy éppen ölekezésre és testvéri csókokra vonzotta is össze a emberek összeségének külön-nemű elemeit, — mondhatnám, mégis csak a jámbor ohajtások ködös és meseszerű régioiba maradt. Eltemetett népek sirhalmain botorkálva járunk, özönnel foly a könny, patakokban ömlik a vér, örökös a dulakodás az érdek és szeretet között, a testvérper a társadalomban: — nincs czáfolat! — a testvériség gondolata ma még elérhetetlen távolba ragyog; s a mit annak jelszava alatt árulnak, az nem testvériség, vagy legalább nem keresztény testvériség. Pedig akár vallás, akár lelki forradalom, akár család, akár iskola, akár templom, akár politika hozza közelebb, vagy valósítsa meg idők után a testvériséget: azt a világ, mint egyik újat, a megváltók sorozatában fogja emlegetni! . . .

Mit értünk testvériség alatt? Ennek magyarázatában olyan alapra térek vissza, *melynél mást* — az Irások szerint — *senki sem vehet: az Ur Jézus Krisztusra!* . . .

Ő egy szellemi testvériséget teremtett. Ő azt mondta, hogy mi mindannyian a mennyei Atya gyermekei, s épen ezért

egymásnak testvérei vagyunk. Ő nem tartá megegyeztethetőnek az emberi méltósággal, hogy az egyik ember a másikat az állatóság alantas fokára helyezze; nem tudá kiegyeztetni jobb érzelmeivel, hogy szívéből kizárja embertársát, ki vele egy vérből való vér, egy csontból való csont: tehát ledönti a válaszfalat az úr és rabszolga között, az emberi könyörületet kiterjeszti az emberi osztályok mindenikére.

Nem értette ő tehát — a mint ma némelyek érteni tőle szeretnék, — hogy a szolgák lovon üljenek és a királyok gyalog sétáljanak. Azt sem értette, hogy az állami és nemzeti lét szükséges korlátai széttöressenek, hiszen akkor nem siratja pusztuló hazája sorsát. Nem értette, hogy atyádfiát tagadd meg, ki így szólt: bocsáss meg hetvenhétyszer is. Hanem azt értette ő testvériség alatt, hogy az ember találja módját a testvéri lelkeknek a megfelelő boldogságban való részesítésére, és hogy az egyik lélek ne a másiknak, hanem mindkettő az Istenség fogalmának, — s talán nem tévedek abban sem, hogy a haza fogalmának rendelje magát alája! . . .

S hogy csakugyan ezt értette ő testvériség alatt, mutatja az, hogy egész világ fölfogásában előtte az *egyén* a fő! Tökéletes voltunk is emberi. Benne az emberben rejlik megválthatósága. Az önerőnek szabad fejlődése a haladás kulcsa: így fogta ő fel. Az ember nem a föld nyomorult férge, hanem Isten gyermeke, s azzá erőinek és tehetségeinek kifejlesztése által levén, joga van maga iránt jóakaratot várni, de joga van követelni is és továbbá, ha fogyatékoságaiért, önvétkeiért mások és önmaga előtt pirulnia kell, nem foszthatja meg semmi hatalom amaz örömtől sem, hogy felemelkedésében a saját maga erejét élvezze. A kereszténységben ezért van mintegy a legkisebb individuum mértékéhez szabva a tökéletes ideál mintája. Innen van, hogy a judeai ácsműhely égisz érő létrája nemcsak a kiváló nagyoknak készült, hanem mindenkinek; s ez azáltal van elérve, hogy a legalsó talajról vezetnek föl fokai az elérhetetlennek látszó magasba. Innen van, hogy a megváltás folytonos folyamat, mert abban a tényben az embert önlelke emelte magasra, — lelkét való állapotának öntudata; öntudatát pedig nem a kortársaknál egy mindenben tökéletesebbnek teremtett lény erkölcesinek ráruházása, hanem a maga köréből magasra kiemelkedésnek útmutatása, példaadása, tehát egy hozzá hasonló természetű lény lelki

nagysága, s így az ember — minden ember lelki erejének öntanulsága — serkentette föl s kapcsolta bele az élet érverésébe.

Honnan veszi tehát e világnézet szerint a maga kifejlődésének föltételeit az egyéniség? Önerejétől és a közvetlen környezet hatásaitól. S kifejlesztvén magát, az önerő szabad fejlődése alatt nagygyá levén, kinek adja vajjon vissza, a mit kapott. Első sorban újra csak a környezetnek, tehát annak, a mitől öneje után a legtöbbet nyert.

A kereszténység foglalata: a tökély és szeretetre nézve ebben találok én meg az újmutatást. Mikor az egyéntől tökéletesedésre való törekvést vár, ebből látom, hogy azt honnan kívánja merítettetni; mikor pedig a szeretetet, mondjuk a testvéri szeretetet paranesolja, ugyan csak ebből látom, hogy azt első sorban hová, meddig, s kikre kívánja kiterjeszteni. A kereszténység erős individualitást, egy-egy mikrokosmost akar, — egyik jelszava ezért: a tökély; de azt is akarja, hogy minél erősebbek az individuumok, csak annál inkább szenteljék magukat a közérdek, a közjava, a közélet gondozására, — másik jelszava ezért: a szeretet. Főlkelti az egyéni erőket, nemhogy sablonszerűen másolják az átlag-ember halvány képeit, hanem hogy emelkedjenek; s mikor ezt teszi, egyszersmind egy célra is irányítja azokat. Kifejleszti az egyéniséget, hogy aztán ha kifejlődött: rányomja erős bélyegét a korra, — az erős egyéniségek alapjaivá legyenek erős társadalmaknak, erős társadalmak erős nemzeteknek, s erős nemzetek biztosítsák a emberiségnek a haladást.

S hogy ez benne van a kereszténység szellemében, világosan látom abból is, hogy a mi áll az egyes egyéniségre, kell álljon a *nemzeti egyéniségre* is. A dolog természete zárja ki, hogy a keresztény világelv nem akarná a nemzeti egyéniséget... Kiterjeszti az elzárkozottság köreit kivétel nélkül mindenkire, hogy legyen vége a párttusák sorvasztó és meddő, kicsinyes és méltatlan küzdelmeinek. Nem akarja, hogy eltöröltessék az egyén sehol, csak azt nem akarja, hogy elvontan éljen. Nem akarja, hogy nemzetek megfosztva legyenek egyéniségüktől, hiszen hajnalán a keresztény mivelődésnek áll előtérben elég szomorú intő példája a nagy római egység mellett a rabszolgaságnak, az erkölcsi sülyedésnek s a miveltség nagy terhével való egy helyben maradásának. Nem akarja, mint józanul senki sem akarhatja — a kosmopolitismust, mert mint a családi élet

megbomlása a nemzeti süllyedésnek, a nemzeti érzet pusztulása az általános süllyedésnek előjele... Avagy miért is ragaszkodom távoli nemzetek lakóihoz jobban, mint testvéremhez, mikor nem élhetem — bizonyos határok között — csak a saját fajomnak életét, csak a magam módja szerint boldogulhatok? Miért szeressem jobban a világ bármely fiát, mint nemzetemet, mikor a hol fejlődés van, ott a dolog mivolta szerint elkülönülésnek is lenni kell, s mikor emberi természetünk parancsolja, hogy legboldogabbnak mégis csak azt a földterületet kell tudnunk, a hol mi lakunk? A történeti tudat — úgy hiszem — nem hasztalanul fejlődött ki s fejlődött nagygyá. A nemzeti egyéniség drága, mint akár az egység. Vagy még drágább. S be kell illeszteni azt a gondviselés tervszerű működésébe... S ez nem a heterogenitások szaporítása, hanem a homogén elemek és tömegek az emberiség tulajdonságaira nézve kedvezőtlen voltának felismerése, — bizonyítása annak, hogy valamint anyagi világ, szintugy érzelmi világ, — illetve világfelfogás sincs melegség nélkül... Tiltakozás ez az antipatriotismus apostolkodása ellen, mert a történelem csonka nemzeti egyéniségek nélkül; de kéznnyújtás a keresztény eszme egyúttal az internationalismus józan és helyes törekvéseinek is, melyek a nemzetek testvériségét ezélozzák.

Szebb és felemelőbb czélt ma sem kívánhatunk! Mert az lenne csak az emberi élet, ha a miveltség magvai, mint egy czélra irányított erők használtatnának arra, hogy az egyetemes és jótékony ismeretek legyőzzék a világi bajokat, a tudatlanság jobbágyságát, a romlottság rabszolgaságát; s a vérengző fajgyűlöletet megszüntessék, a testvéri kéz által ejtett sebeket meggyógyítsák. Ma sincs más útja a boldogságnak, mint ez: nemzetek testvérekként kezdet a kézbe, szivet a sziv mellé állitva — összefogózni; — keresztényi eszelekvése segíteni mindenkit tettel és szóval; megmivelnit a földet, hogy abból hervadhatatlan erővel törjön elő az „új föld„ gondolkozása, szóval nem hagyni tovább hazátlan bujdosni a Kriszrust fenséges eszméjét, a testvériséget, hanem belevonni az idők chemiai folyamatába: ezzel tartoznánk az eszmének... Ne foszszak meg tehát az emberiséget attól, hogy érvényesüljön az őszajátságainak az a része, mely külön-külön a nemzetek sokaságában van elszórva; vigyék előre a nemzetet mint olyant, nem pedig az embereknek egy soha megnevezhető

tömegét; s végül lássák be a nemzetek az erőszak czéltalan-ságait, tudva vagy öntudatlan; de akkor mindezek csak egy czél kiküzdését fogják szolgálni, mely az emberiség, nemzetiség és egyéniség közös czélja; mert „az emberiség, hogy halad-lasson az egyes nemzetek munkájára szorul; az egyes nemzet haladása pedig kiváló egyéniségek érvényesüléséhez van kötve.“¹ S e czél: a keresztény testvériség!!

Nem foglalkozom bővebben, hogy eleitől fogva mik voltak akadályai a kereszténység e kategóriába eső része megvalósulásá-nak. Hogy az u. n. vad-emberi ostobaság, melynek kellemesebb volt érezni a testvériséget még tán az ásványnyal, növénynyel vagy állattal is, mint az emberrel; vagy a fanatizmus, mely ölt, gyilkolt szent meggyőződésből, mert tökéletesen meg volt nyugodva rajta, hogy a lángok között rikoltozó szerencsétlennek ő teszi a legnagyobb szolgálatot: szóval, hogy mindezek mikép állták útját a testvériségnek — a történelem kérdései. Aztán ezek a cselekvések mámorban, szenvedélyek sugalló ereje, örültség hatalma alatt hajtattak végre, tehát egészen nem is lehet beszámítani . . . Hanem mit látunk ma? Mik akadályozzák most a testvériség szép gondolatának testté válhatását? . . . Ha ma is van még türelmetlenség, az csak a számítás műve, a kereszténységtől való távolodás. Az érzelmi és értelmi érdek-ellentétek fejlesztése, készítése annak az erkölcsi zárószámadás-nak, mely elleneink czéljáról szól: csak mesterségesen eszkö-zölhető. A Kain kérdések ismétlése: „avagy őrizője vagyok-e az én testvéremnek?“; vagy a samariai nő csodálkozása: „hogy eshetik, hogy te, zsidó létedre tőlem vizet kérsz?“ — csak a haszonlesés, önzés, lelki erőtelenség motívumai, a társadalmi eszme-söpredék szülöttei.

De mégis kérdeznünk kell, hogy mi segíthet?

Olvastam valahol, hogy minden igaz és nemes *erkölcsi érzés* összeolvasztja, csak az önzés az, a mi szétválasztja az emberi-séget. S valóban így van! Akár gyász, akár pusztulás, akár inség, akármicsoda megindulás meglágyítja a sziveket s köze-lebb hozza egymáshoz a solidaritás ösztönével. Együtt érzünk. Egymásra támaszkodunk. A veleézés gondolatában a más ellensége, a mi ellenségünk. Nem nézzük, hogy a megtámadott igazság — a másé. Magunké is. Leomolnak az elszigetelő válasz-

¹ N. Kép. vil. tört. XI. köt.

falak! . . . Csakhogy nagyon ritkán . . . Miből nyilván való a mi továbbbithatatlan kötelességünk: hogy tegyük gyakoribbá a magunkba mélyedés perceit, az erkölcsi érzés eleven tudattá való fejlesztése által. Mi a nehézség? Ma a vele-érzés és erkölcsi felmagasztosultság egy bizonyos magasabbrendű nemével szoritanók meg — mondjuk — annak a búr harczosnak kezét, ki a fájdalmak Kálvária útját véges-végig járta. Csak azok ne tudnának-e tehát a testvériség érdekében tenni valamit, kiknek egész történelmük vérrel és könnyel van megírva?? . . . Lehetetlen! . . . De ez még csak a feltétel . . . A keresztényi elv jövődő uralmának történelmi élő kezessége.

Hajtsuk végre továbbá a testvériség érdekében *az evangéliumi demokrácia* programját! . . .

A kereszténység nem csupán a hittételek halmaza, hanem a rendszerbe foglalt *hitélet* is, mely arra tesz alkalmassá, hogy az ember önmagát fejlessze, tökéletesítse, hogy a meglévőből újat teremtsen. Teremtsen hát újat; hadd vessé reá fényét a jövő képe az evangéliumi demokrácia hajnalának a pirkadása. Ébreszsze fel azt a szellemet, mely egykoron a kereszténység historiai fejlődését leginkább biztosította; ma pedig a demokratikus állam modern követelményeinek érvényre juttatása napjaiban az emberiség nemzeti és társadalmi továbbfejlődésére elhatározó fontosságú. Ha az a szellem, melynek incarnatiói a *jászol, bölcső és istálló* Betlehemben, az *ácsmühely* Názáretben, a *tudatlan* elem az apostolokká elhívásban, a *szegényekre* való hivatkozás az evangéliumokban: erkölcsi erejének döntő súlyával beléeshetik újra a közvélemény mérlegébe, — elpusztul a legborzasztóbb tömeghangulat, mely szerint csak vérrel lehet elérni valamit; el a csalhatatlanságot igénylő caesari örület, mely akkor sem jobb, ha a commune jutott uralomra; s az ember az embert emelkedettebb szempontból nézván, meglátja, hogy az általános boldogulás, a kebel e legtitkosabb vágyának diadalra jutása — nem ellenfele a ma berendezett társadalomnak; s éppen ezért társai iránt nem kicsinyes irigységgel, nyílt vagy alattomos rosszakarattal, hanem az indulatok tisztító tüzén átment jóakarattal, testvéries érzéssel lesz eltelve!! Ez megfogja oldani a társadalmi kérdést is. Nem a rombolás, communismus, social-demokratismus óhaja szerint, hanem a dolgok természetes fejlődése útján, a lelkekben végzett építés által, az evangéliumi üdvöt teremtő és hozó demokráciával, az evangélium hatalmának demokratizálásával!

Addig is álljuk útját a békés egyetértés megzavarásának. Akadályozzuk meg az osztályharczokat, a felekezeti és nemzetiségi surlódások és viszályok kártevéseit. Vegyük elő a szabadvélemény nyilvánításnak olvasztó és forrasztó tüzét, miáltal egy szív, egy lélek lehetünk, ha azonnal nem is, de egyelőre legalább apasztani fogjuk a gyűlölködést!

Mondják, hogy a demokratia álmodozásában csalódni fog. Mert ha a szabadsághoz fordul s a népek és saját tagjai között levő concurrentiát szervezi, eléáíl az életért való küzdelem minden bajaival. Ha pedig az egyenlőséghez fordul s a népek jóllétét egy megfelelő színvonal megteremtése által eléri, akkor az eszményi elvesz a közönséges utilitarismusban.¹

Mindez lehet, hogy így lesz. De abban aligha fog csalódni a demokratia, hogy ha a testvériséghez fordul: a szegény, a tudatlan, a gonosz, — korunk e borzasztó sebei hozzá fogják kiáltani: nézz meg jól — elvakúlt ember, én a te tested vagyok, s én a te véred vagyok, tőrj el engemet, szüntesd meg a testvér szomorúságát, szeressük egymást!! S e kiáltásnak hatása lesz! A keleti parabola reveláló erejével fog hatni, mely szerint a vas semmi más tárgy ütésétől, azért nem ad oly hangot, mint a vasétól: mert a testvér ütése legjobban fáj!

¹ Sabatier: 1885. Ker. Magv. 2. Párisi lev.

BÖLÖNI VILMOS.

Mária Terézia egyházipolitikája és annak következményei az unitárius egyházban.

(Folyt.)

Az egyes ekklezsiák történelmében talán a leginkább meglátszik a Mária Terézia egyházipolitikája által követett elnyomás. Nagyon mostoha bánásmódban részesültek minden oldalról. Az elnyomó hatalom nemcsak politikai, magánjogi, gazdasági téren működött, hanem a családi szentélybe is behatolt. A jezsuiták végezték a missioi munkát. Ők térítési céljaikat párosítva pénz és vagyonszerzési vágyaikkal, némely vidéken a legdurvább visszaéléseket követték el.¹ A hatóságokkal egyetértve korlátozták az unitárius jogok működési körét. Nem engedték, hogy ezek leányekklézsiákban ésszorványban levő hiveiket látogassák. Ilyen helyeken a hivatalos szolgálatot az odavaló plébanos végezte. S ha valamelyik pap mégis meglátogatta beteg hiveit, azokat vigasztalta, urvacsorát adott nekik, ez már nagy hiba volt, a miért a büntetés is kijárt. Az unitárius pap vegyes házásokat nem eskethet meg, ezt a katolikus pap végzi, a ki minden egyes esetben a felektől születendő gyermekeik vallására vonatkozólag reverzalist kért. A harmadizi nőülésre a dispensatió jogot elvették. Gagyí Pálfi Dénes feleségül vette Désfalvi Simon Mihály leányát, Juditot. A gagyí pap összeadta őket. A konsistorium meghagyja az esperesnek, hogy az „illegaliter egybe kelt személjeket asztaltól és ágytól árcealja és a mig a felséges gubernium confessiója szerint dispensatiót nem parancsolnak, addig ne cohabitáljanak.”² A r. kath. papi törvényszék is sok visszaélést követett el. Az unitar. házaspárt, ha azok valamelyike a r. kath. hitre tért, azonnal elválasztotta. Nyárád-szt.-mártoni lakos: Iszlai Iszlai István jobbágyát: Ats Andrászt az unitar. pap Simon Erzsébettel összeeskette. „De az aszszony-ember — írják 1764 jul. 9.-én Sándor Ferencz marosköri r. kath. esperes és Olti István szentháromsági plébános — meg-

¹ Egy református gyermekkel történt, a miért ezt mondotta: Inkább meghal, mintsem vallását változtassa, bevitték residentájukba s ott „hajánál fogva felakasztották, lábai alá tevén valami faszegeket, hegyeseket, melyeken sokáig nem állhatván, odaigérte magát.“ H. i. m. 276. l.

² Prol. gen. cons. II. 323. l.